

UOT 378.48

Aygün Səmədova
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, dissertant
aygün.samedova@yahoo.com

Ülviyyə Xəlilzadə
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, magistrant
ulya_kerimova1992@mail.ru

ƏHATƏ MATRİSİ GÖSTƏRİCİLƏRİ ƏSASINDA AZƏRBAYCANDA BEYNƏLXALQ TURİZM SƏVİYYƏSİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ

Azərbaycanda turizmin inkişafına təkan verən beynəlxalq turist axınının cəlb edilməsinin sürətləndirilməsi və əhatə matrisi göstəriciləri əsasında ölkələrin reytinginin qiymətləndirilməsi məsələləri tədqiq edilmişdir.

Beynəlxalq turist axınının sürətləndirilməsi istiqamətində bir sıra tədbirlərin yerinə yetirilməsi qeyd edilmiş, praktiki əhəmiyyətli nəticə və təkliflər verilmişdir.

Məqsəd – Azərbaycanda beynəlxalq turizm səviyyəsinin əhatə matrisi göstəriciləri əsasında yüksəldilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsidir.

Metodologiya – tədqiqar işində müqayisə və analitik göstəricilər sisteminin qurulması metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – əhatə matrisi göstəriciləri əsasında ölkələrin reytinginin qiymətləndirilməsi məsələləri tədqiq edilmiş, Azərbaycanın bu istiqamətdə reytingi müəyyənləşdirilmiş və onun yüksəldilməsi üzrə müvafiq təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: *beynəlxalq turizm, inkişaf, amillər, beynəlxalq turist axını, reyting, yüksəldilmə*

Giriş

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”-də 2020-ci ilədək iqtisadi inkişaf strategiyası və tədbirlər planı, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışının hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur. Bu inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərdən biri kimi ixtisaslaşmış turizmin müəyyənləşdirilməsi turizmin inkişafı istiqamətində görülən işlərin davamlılığına xidmət edir. Həmin strategiya Azərbaycan Respublikasının cəlbedici turizm məkanı kimi qabaqcıl mövqə tutmasına imkan yaratmaqla ölkə ərazisində olan turizm potensiallarından səmərəli istifadə edilməsinə, turizm sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrin əməkdaşlığının inkişafına və bu sahədə keyfiyyətin yüksəldilməsinə gətirib çıxaracaqdır. Strateji Yol Xəritəsi nəzərdə tutulmuş müddətlər ərzində turizm sektorunun inkişafının dəstəklənməsi, beynəlxalq və yerli bazarlarda yüksək keyfiyyətli və rəqabətədavamlı turizm xidmətlərinin təmin edilməsi, milli dəyərlərə uyğun turizm təcrübəsinin formalaşdırılması, müasir ideya və innovasiyalara əsaslanan yeni investisiya layihələrinin cəlb edilməsi və turizmin inkişafı ilə əlaqədar aidiyyəti orqanların qarşılıqlı koordinasiyası kimi tədbirləri özündə ehtiva edir [3, s.4-9].

Qeyd etmək lazımdır ki, həm xarici, həm də daxili amillər turizmin inkişafına, beynəlxalq turizm axınının dəyişməsinə, xüsusilə turizm sahəsində investisiya və digər fəaliyyət istiqamətlərinə nisbətən sahənin gəlirliliyinə müsbət və mənfi təsir göstərə bilər. Odur ki, turizmin inkişafına təsir edən əsas amillər və əhatə matrisi göstəriciləri əsasında Azərbaycanda beynəlxalq turizmin reytinginin tədqiq edilməsi xüsusi aktualıq doğurur.

Tədqiqatın predmeti beynəlxalq turizm səviyyəsinin əhatə matrisi göstəriciləri əsasında təlili, qiymətləndirilməsi və yüksəldilməsindən ibarətdir.

Tədqiqat obyektini beynəlxalq turizm axınına təmin edən ölkələrdir.

İşin elmi yeniliyi beynəlxalq turizm səviyyəsinin qiymətləndirilməsi alqoritminin işlənilib hazırlanmasını və dünya turizm bazarında liderlik edən və keçmiş sovetlər ittifaqı ölkələri təmsilində turist axınının sürətləndirilməsini ehtiva edir. Müəllifin fərziyyəsinə görə, Azərbaycanda beynəlxalq turizm səviyyəsinin yüksəldilməsi şəraitində əhatə matrisi göstəricilərindən istifadə etməklə turist axınının sürətləndirilməsinin qiymətləndirilməsi onun aktuallığını artırır.

Mövcud ədəbiyyatlara istinad

təkan verən əsas amillərdən biri ölkəyə beynəlxalq turist axınının cəlb edilməsinin sürətləndirilməsidir. Beynəlxalq turizmin səmərəli inkişaf etdirilməsi dövlətlərarası müqavilə münasibətləri əsasında həyata keçirilir. Beynəlxalq turizmin səmərəli inkişafını əks etdirən dövlətlərarası müqavilənin predmeti turistdir. Odur ki, dövlətlərarası müqavilə münasibətləri müəyyənləşdirilmədən beynəlxalq turizmin həyata keçirilməsi, həmçinin onun şərtlərinin həyata keçirilməsi mümkün deyildir. Belə ki, dövlətlər arasında bağlanmış razılaşmalarda yalnız beynəlxalq turist göndərmələri, dəyişmələrin prinsipləri, müqavilənin məqsəd və vəzifələri deyil, həmçinin turistlərin səyahət zamanı onlara bu müqavilədə öz əksini tapmış gömrük imtiyazlarının həcmi, müxtəlif ölkələrdə olduqları müddətdə onların hərəkət etmə və sığortalanmasını təmin edən şərtlərlə bərabər sərhəddində olduğu qonşu dövlətin ərazilərinə tranzit qismində keçmə müddəti də göstərməlidir [İsmayılov, 2018:85-91].

Beynəlxalq turizmin inkişaf meyilləri xarici və daxili amilləri əhatə edən bazarın tələbat konyunkturəsindən və insanların səyahətləri həyata keçirmək istəyindən, həmçinin müxtəlif səfərlərdən müsbət təəssüratlar əldə etməsindən asılıdır [Lavrova, 2017: 6-17].

Beynəlxalq turist münasibətləri kompleks şəkildə həyata keçirilir, onlar dövlətlərarası münasibətlərə bilavasitə təsir göstərir, həmçinin beynəlxalq ictimai hüquq normalarını tənzimləyir.

Beynəlxalq turizm (xarici turizm) – digər ölkəyə səyahətlərdir və “Azərbaycan Respublikasında yaşayan vətəndaşların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin başqa ölkəyə səyahətləri” kimi müəyyənləşdirilir. Başqa sözlə, beynəlxalq turizm daimi yaşadığı ölkənin hüdudlarından kənara turist məqsədi ilə səyahət edənlərdir, daha dəqiq desək: beynəlxalq turizm - ölkələrarası müqavilələr əsasında həyata keçirilən səyahətlər sistemi başa düşülür [İsmayılov, 2019: 29].

Beynəlxalq turist münasibətləri kompleks şəkildə həyata keçirilir, onlar dövlətlərarası münasibətlərə təsir göstərir, beynəlxalq ictimai hüquq normalarını tənzimləyir:

- beynəlxalq şəxsi hüquq normalarını tənzimləyən xarici hüquqi şəxslərin münasibətləri;
- vətəndaş - hüququ tənzimlənməyə aid olan, iştirakçı ölkələrin hər hansı birinin hüdudları ilə məhdudlaşmayan turist dəyişməsi zamanı meydana çıxan münasibətləri və s. [İsmayılov, 2019: s.30].

Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi istiqamətində

aparılmış tədqiqatlarda əsas göstəricilər qrupları, həmçinin səmərəliliyin hesablanması üsulları təhlil edilmişdir. Həmçinin, beynəlxalq turizm fəaliyyətinin aşkar edilmiş xüsusiyyətləri əsasında səmərəlilik dərəcəsinə təsir göstərən amillər qrupunun, o cümlədən beynəlxalq turizm fəaliyyətinin səmərəliliyinin əsas meyarlarının ayrılması təklif olunur. Təklif olunan göstəricilər sistemi əsasında fəaliyyətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və Rusiya və Çin turizm şirkətlərinin müvafiq müqayisəli təhlili aparılmışdır [Kostin, 2019: 540-553].

Beynəlxalq turizmin inkişaf etdirilməsi istiqamətində tədqiqatçıların əldə etdikləri nəticələri ümumiləşdirməklə, belə bir fikir formalaşdırmaq olar ki, bu sferanın ölkə iqtisadiyyatında rolu yüksəkdir və onun UDM-də, ÜMM-də xüsusi çəkisinin getdikcə artması həmin sahədə xərclərin həcminə mütənəsb olaraq yüksək gəlirin əldə olunması gözləniləndir və bu da bilavasitə ölkədə dayanıqlı iqtisadiyyatı təmin edən əsas amillərdən biri hesab edilir.

Azərbaycanda beynəlxalq turizmin reytinginin qiymətləndirilməsi

Reyting ingilis dilindən götürülmüşdür. Rus dilində reyting sözü XX əsrin ortalarında əvvəlcə idman sahəsində fərdi göstəricilər üzrə nailiyyətlərin əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsində, sonradan isə digər idman növlərində aktiv istifadə olunmağa başlamışdır. XX əsrin ikinci yarısından bu termin hər hansı bir təşkilatın, televiziya və ya radio verilişlərinin, tanınmış şəxslərin geniş populyarlıq göstəricisi kimi şərh edilməyə başlanılmışdır.

Dominant iqtisadi dəyərlərdə reyting sözünün istifadəsinə keçən əsrin 90-cı illərindən, yəni bazar iqtisadiyyatı formalaşan dövrdən başlanılmışdır. Lakin bu dəyərlər ingilis dilinin maliyyə-iqtisadi leksionunda olan fikirlər spektrini əks etdirir.

Beynəlxalq turizmin səmərəlilik səviyyəsi və ölkədə onun reytinginin yüksəldilməsi çox sayda amillərdən asılıdır. Belə amillərə turizm müəssisələrinin fəaliyyət göstərdiyi ölkənin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin ümumi inkişaf səviyyəsini, investisiya, fiskal və maliyyə siyasəti məsələlərini, strateji siyasətin formalaşdırılmasında dövlətin prioritetlərini, konkret şəkildə dəyər dəstəsinin iqtisadi qiymətləndirilməsi göstərilərini, habelə turizm sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrin fəaliyyətinin elektron mühitə keçməsinə gətirib çıxaran rəqəmsal iqtisadiyyatın və dövlətlərdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafını da aid etmək olar [Kostin, Berezovskaya, 2017: 4071-4086].

Beynəlxalq turizmin fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsir göstərən əsas spesifik amillərə aiddir:

- turizm destinasiyalarının cəlbediciliyi;
- xidmətlərin (əsas və əlavə) kəmiyyət və keyfiyyəti;
- turizm xidmətlərinin qiymətləri;
- beynəlxalq turistlərin ödəməqabiliyyətli olmaları;
- turizm destinasiyalarında pul resurslarının xərclərinə olan meyllilik;
- turizmin mövsümlüliyi;
- turizm sferası müəssisələrinin beynəlxalq turistlərə satdıqları yollayışların sayı;
- turizm sferası müəssisələrinin gəlirləri və s.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq turizmin inkişafına təsir göstərən amillər müsbət və mənfi təsirlidir (cədvəl 1).

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq turizm fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün iki variant vardır və bunlar şəkil 1-də verilir. Beləliklə, şəkildən belə nəticə çıxarmaq olar ki, beynəlxalq turizm fəaliyyətinin səmərəliliyinin hesablanmasına birmənalı yanaşma yoxdur və deməli, bu məsələ aktualdır. Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyi maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin ümumi səmərəliliyinin elementlərindən birini

təşkil edir, müəyyən göstəricilər və onların əhəmiyyətlik meyarları vasitəsilə müəyyən edilir.

Cədvəl 1

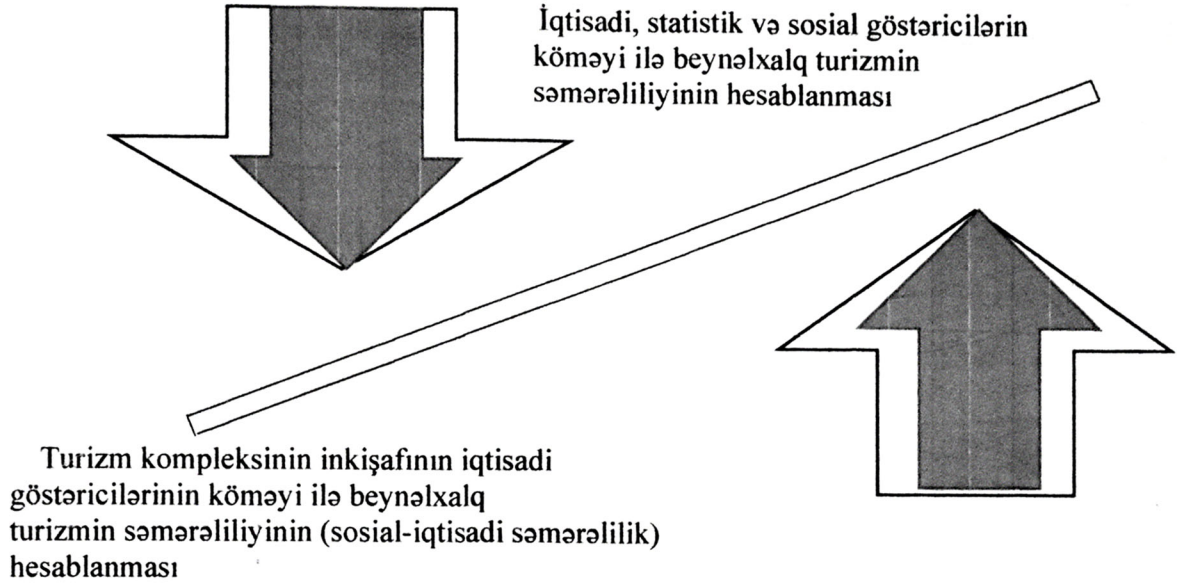
Beynəlxalq turizmin inkişaf amillərinin təsnifatı

S/N	Turizmin inkişafına müsbət təsir göstərən amillər	Turizmin inkişafına mənfə təsir göstərən amillər
1	- Ölkənin coğrafi vəziyyəti; - dəniz və okean çimərliklərinin miqdarı; - təbiət parklarının miqdarı.	- Nəqliyyat marşrutlarından uzaqlığı və turistlər üçün ölkə ərazilərinə gəlmə çətinliyi; - su hövzələrinin, dəniz və okean çimərliklərinin olmaması.
2	- Komfortlu iqlim şəraiti və temperatur rejimi	- Sərt iqlim, günəşli və isti günlərin sayının azlığı
3	- Zəngin təbii-resurs potensialının mövcudluğu	- Eyni formalı lanşaftların miqdarı, müxtəlif formalı flora və faunanın olmaması
4	- Müxtəlif komfortluga malik obyektlərin miqdarı; - kurort istirahəti obyektlərinin bir-birindən kəskin fərqliliyi; - beynəlxalq şəbəkəli mehmanxanaların (otellərin) miqdarı	- Yüksək səviyyəli mehmanxanaların (otellərin) ölkənin mərkəzi şəhərlərində yerləşməsi; - turistlərin yerləşdirilməsi vasitələrinin çatışmazlığı; - kurort istirahəti obyektlərinin çatışmazlığı və inkişaf etməməsi
5	- Mədəni-tarixi əhəmiyyətli obyektlərin miqdarı; - ölkə ərazisində səyahət marşrut şəbəkələrinin hərtərəfli inkişafı	- Mədəni-tarixi əhəmiyyətli obyektlərin olmaması; - səyahət marşrut şəbəkələrinin pis inkişafı
6	- turistlərin təhlükəsizliyinin yüksək səviyyədə olması; - ölkədə siyasi sabitlik; - terror təhlükələrinin aşağı səviyyəsi	- turistlərin təhlükəsizliyinin kifayətedici səviyyədə olması; - siyasi qeyri sabitliyin mövcudluğu; - terror təhlükələrinin yuxarı səviyyəsi
7	- Əhalinin rifahının yüksək səviyyədə olması - turistlərə sosial təminatın olması; - turistlərə servis və səhiyyə xidmətinin yüksək olması	- Əhalinin rifahının aşağı səviyyədə olması; - sosial təminatın zəif inkişaf etməsi; - turistlərə servis və səhiyyə xidmətinin aşağı olması
8	- Ölkənin inkişafının texnoloji səviyyəsinin yüksək olması; - mobil əlaqə və internetin inkişafı; - yaşayış və istirahət üçün komfortlu şəraitin mövcudluğu	- Ölkənin inkişafının texnoloji səviyyəsinin aşağı olması; - mobil əlaqə və internetin kifayət səviyyədə olmaması; - yaşayış və istirahət üçün komfortlu şəraitin olmaması
9	- Əhalinin ödəmə qabiliyyətiliyinin yüksəldirilməsi; - iqtisadi sabitlik, böhranların olmaması	- Əhalinin ödəmə qabiliyyəti səviyyəsinin aşağı düşməsi; - iqtisadi sabitliyin aşağı səviyyəsi, böhranların yaranması fazasının artması

Qeyd: [5-7] məlumatları əsasında müəlliflər tərtib etmişdir

Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin reytingi onun səmərəliliyini müəyyənləşdirir. Bu baxımdan da reyting bir çox mənalarda istifadə edilir. Beləliklə, reytingdən qiymətli kağızların keyfiyyətinin və ya potensial borclarının ödəməqabiliyyəti səviyyəsinin qiymətləndirilməsi kimi də iqtisadiyyatda istifadə edilir. Odur ki, konkret şəkildə beynəlxalq turizmin dəyər dəstinin iqtisadi qiymətləndirilməsində dərəcə, qiymətləndirmə; maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi; dəyərin müəyyən edilməsi; təsnifat (dərəcə, kateqoriya); dərinlik; vergitutma; vergilərin cəmi; nominal güc, nominal xarakteristika; məhsuldarlıq və s.istifadə edilə bilər.

Şəkil 1. Beynəlxalq turizm fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi yanaşmaları

Qeyd: [3] əsasında müəlliflər tərtib etmişdir

Qeyd edilən bu göstəricilər əsasında reyting agentlikləri və ya kredit reytingləri agentliyi borc qiymətli kağızların və ya borcalanların ödəmə qabiliyyətini və riskini daha dəqiq qiymətləndirə bilir. Bu zaman, müvafiq agentliklər investorları və kreditorları məlumatlandırmaq üçün etibarlılıq dərəcəsinə görə sıralamaqla onların bu və ya digər reytingə malik olduğunu təyin edirlər.

Əhatə matrisi göstəriciləri əsasında ölkələrin reytinginin sıralanması

Dünya ölkələrinin reytingi bir sıra müəyyənləşdirilmiş göstəricilər əsasında hesablanır. Bu göstəricilərə ölkələrin iqtisadiyyatı, demografiya, energetika, torpaq resursları, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, səhiyyə, telekommunikasiyalar, müdafiə qüdrəti, xarici ticarət, təhsil, turizm, cinayətkarlıq, ətraf mühit, dünya üzrə kasıblıq reytingi, ərzaq təhlükəsizliyi, su ehtiyatları, tədqiqatlar və işlənilməsi və s. aid edilir. Qeyd edilmiş bu 19 sayda göstəricilər əsasında bəzi ölkələrin müqayisəli təhlil əsasında reytingini müəyyənləşdirmək olar.

Reytingin müəyyənləşdirilməsi üzrə iqtisadi göstəricilər sırasına sabit qiymətlərdə ÜDM-in artım tempi, ÜDM, alıcılıq qabiliyyəti paritetində (AQP) ÜDM, adambaşına ÜDM, adambaşına AQP-də ÜDM, istehlak qiymətləri indeksi (İQİ), işsizlik səviyyəsi, cari əməliyyatların hesabı balansı, ÜDM-də faizlə cari əməliyyatların hesabı balansı, cəmi dövlət borcu, kasıblıq səviyyəsi, beynəlxalq ehtiyatlar daxildir.

Keçmiş sovetlər ittifaqı və bir neçə qonşu ölkələrin yuxarıda qeyd edilən 19 göstərici əsasında reytingi ölkələr üzrə hesablanmış məlumatlara əsasən sıralanır. Reytingin dəqiq müəyyənləşdirilməsi zamanı ölkələr üzrə daha ətraflı təhlil aparılması məqsədilə məlumatlar əhatə matrisindən istifadə göstəricisindən əldə edilmişdir (cədvəl 2) [9-11].

Keçmiş sovetlər ittifaqı ölkələri və bəzi qonşu ölkələrin məlumatlar əhatə matrisinin göstəriciləri

Ölkələr	Göstəricilər																			
	Kəsiblıq	Xarici ticarət	Su ehtiyatları	Demoqrafiya	Sahiyyə	Torpaq resursları	Tədqiqatlar və işləmələr	Dünya reytingləri	Müdafiə	Təhsil	Ətraf mühit	Cinayətkarlıq	Ərzaq təhlükəsizliyi	Kənd təsərrüfatı	Telekommunikasiyalar	Nəqliyyat	Turizm	İqtisadiyyat	Energetika	Cəmi
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Estoniya	259	189	58	397	463	42	64	64	7	799	187	39	9	513	190	96	139	520	140	4175
Latviya	258	189	57	390	465	43	43	61	7	801	176	43	8	536	186	100	136	511	140	4150
Litva	255	192	59	383	443	43	46	60	7	787	181	45	8	529	188	101	137	509	149	4122
Türkiyə	226	144	49	260	347	16	63	78	7	52	135	41	8	203	166	72	58	304	131	2828
Rusiya	10	66	23	103	92	9	53	77	7	79	45	23	8	106	13	27	34	61	55	891
Ukrayna	10	68	22	93	60	6	12	64	5	40	32	15	7	101	9	24	18	45	73	704
Gürcüstan	10	61	22	96	59	6	10	56	4	39	29	12	6	78	9	19	12	43	57	628
Moldova	10	59	22	93	58	3	9	52	4	41	29	13	6	67	8	21	10	44	62	611
Azərbaycan	9	50	22	106	61	3	10	49	4	35	25	11	7	67	9	20	11	43	29	571

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Ermənistan	11	49	22	96	59	3	9	52	4	43	25	13	6	64	9	15	10	43	22	555
Belorus	8	49	22	91	57	5	10	45	4	29	27	12	7	80	7	17	14	42	27	553
Qazaxstan	11	46	22	45	56	3	8	62	4	32	27	14	7	72	11	18	12	32	41	523
Qırğızistan	11	42	22	47	59	3	6	52	4	33	23	15	6	60	8	9	9	31	21	461
İran	6	49	20	23	43	3	7	52	4	25	23	10	7	77	8	15	13	27	41	453
Tacikistan	9	40	21	46	55	3	6	48	3	31	22	11	5	59	7	7	9	28	17	427
Özbəkistan	9	40	20	43	55	3	6	37	4	28	23	6	6	58	6	9	9	25	19	406
Türkmenistan	9	37	20	32	51	3	4	30	3	24	21	8	6	55	6	8	8	24	24	373

Qeyd: [9-11] məlumatları əsasında müəlliflər hazırlamışdır

Məlumatların təhlilindən göründüyü kimi, qiymətləndirmə vahidinin ən yüksək qiymətləri bir sıra göstəricilərdə, o cümlədən kasıblıq üzrə Estoniya, Latviya, Litva və Türkiyə üzrə 226-259 hüdunda, xarici ticarət və su ehtiyatına görə Litvada 192 və 59, demografiyaya görə Estoniya 397 və s. olmuşdur. Həmçinin, yuxarıda qeyd edilən göstəricilərin cəmi üzrə ən yüksək pillədə Estoniya (4175 q.vahidi), növbəti pillərdə isə Latviya, Litva və Türkiyə yerləşmişdir. Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan və Moldavadan sonra Azərbaycan 9-cu sıradadır. Müqayisə edilən ölkələr içərisində son üç pillədə Tacikistan, Özbəkistan və Türkmenistan yerləşmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, öndə yerləşmiş ölkələrdə əsas yüksək qiymətləndirilmə kasıblıq, xarici ticarət, səhiyyə, demografiya, təhsil, ətraf mühit, kənd təsərrüfatı, telekommunikasiyalar, turizm, iqtisadiyyat və energetika sahələrində nəzərə çarpır. İlk beşlikdə yer almış ölkələr üzrə bu göstəricilərdən alınmış qiymətləndirmə vahidləri Estoniyada cəmi ümumi qiymətləndirmə vahidinin 90,9%-ni, Latviyada 91,2%-ni, Litvada 91,1%-ni, Türkiyədə 71,6%-ni və Rusiyada 74,5%-ni təşkil etmişdir. Azərbaycanda reyting göstəricilərinin yüksək səviyyəyə çatdırılması məqsədilə dövlət və müvafiq təşkilatları Srtateji Yol Xəritələri üzrə tədbirlər planı və Dövlət Proqramları hazırlamaqla xarici təcrübələrdən bəhrələnməli və onun həyata keçirilməsi istiqamətində müvafiq işlərin yerinə yetirilməsini təmin etməlidir.

Azərbaycanda beynəlxalq turizm dinamikasının təhlili

Turizm sferasında reytingin müəyyənləşdirilməsi üzrə göstəricilərə gəlmə və getmələr üzrə turistlərin sayı, turizmin xərcləri, idxalın çərçivəsində faizlə turizm xərcləri, sənişin nəqliyyatı xərcləri, səyahət üçün əmtəələrin xərci, beynəlxalq turizmdən daxilolmalar, ixracın çərçivəsində faizlə beynəlxalq turizmdən daxilolmalar, sənişin nəqliyyatından daxilolmalar, səyahət üçün əmtəələrdən daxilolmalar aiddir.

Daha geniş mənada turizm sferası üzrə reytingin müəyyənləşdirilməsində əsasən aşağıdakı göstəricilər mühüm hesab edilir:

- turizmin açar göstəriciləri: gəlmə və getmə turistlərinin sayı, ABŞ dolları ilə cari qiymətlərdə cəmi xərclər, ümumi idxalda faizlə beynəlxalq turizmin xərcləri, sənişin daşınmasına xərclər, səfərlər və alış-veriş xərcləri, ABŞ dolları ilə cəmi gəlirlər, ümumi ixracda faizlə beynəlxalq turizmin gəlirləri, sənişin daşınmasından gəlirlər, səfərlər və alış-verişdən gəlirlər;
- səyahət və turizmin ÜDM-də həcmi: milli valyuta ilə səyahət və turizmin ÜDM-də həcmi, səyahət və turizmin ÜDM-də real həcmi, səyahət və turizmin ÜDM-in artımında birbaşa həcmi, ÜDM-də faizlə səyahət və turizmin ÜDM-in artımında birbaşa həcmi;
- ÜDM-də turizmin ümumi həcmi: milyard ABŞ dolları ilə ÜDM-də ümumi həcmi, milyard vahid milli valyuta ilə ÜDM-də ümumi həcmi, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin sabit qiymətlərində ÜDM-də ümumi həcmi, real ÜDM-in artım tempində ÜDM-də ümumi həcmi, faiz nisbətində ÜDM-də ümumi həcmi;
- ölkə daxilində beynəlxalq turistlərin xərcləri: milyard vahid milli valyuta ilə ölkə daxilində beynəlxalq turistlərin xərcləri, milyard ABŞ dolları ilə ölkə daxilində beynəlxalq turistlərin xərcləri, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin sabit qiymətlərində ölkə daxilində beynəlxalq turistlərin xərcləri, faizlə real artım tempində ölkə daxilində beynəlxalq turistlərin xərcləri, faiz nisbətində ölkə daxilində beynəlxalq turistlərin xərcləri;
- məşğulluqda turizmin birbaşa həcmi: faizlə real artım tempində məşğulluqda turizmin birbaşa həcmi, faizlə məşğulluqda turizmin birbaşa həcmi, min nəfər üzrə məşğulluqda turizmin birbaşa həcmi;
- məşğulluqda turizmin ümumi həcmi: faizlə real artım tempində məşğulluqda turizmin ümumi həcmi, faizlə məşğulluqda turizmin ümumi həcmi, min nəfər üzrə məşğulluqda turizmin ümumi həcmi;
- ölkə daxilində ümumi turiz tələbatı: milyard vahid milli valyuta ilə ölkə daxilində ümumi turiz tələbatı, milyard ABŞ dolları ilə ölkə daxilində ümumi turiz tələbatı, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin sabit qiymətlərində ölkə daxilində ümumi turiz tələbatı, faizlə real artım tempində ölkə daxilində ümumi turiz tələbatı, faiz nisbətində ölkə daxilində ümumi turiz tələbatı;
- şəxsi səyahət xərcləri: milyard vahid milli valyuta ilə şəxsi səyahətə xərclər, milyard ABŞ dolları ilə şəxsi səyahətə xərclər, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin sabit qiymətlərində şəxsi səyahətə xərclər, faizlə real artım tempində şəxsi səyahətə xərclər, faiz nisbətində şəxsi səyahətə xərclər;
- ölkə daxili sakinlərin turizm xərcləri: milyard vahid milli valyuta ilə ölkə daxili sakinlərin turizm xərcləri, milyard ABŞ dolları ilə ölkə daxili sakinlərin turizm xərcləri, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin sabit qiymətlərində ölkə daxili sakinlərin turizm xərcləri, faizlə real artım tempində ölkə daxili sakinlərin turizm xərcləri, faiz nisbətində ölkə daxili sakinlərin turizm xərcləri;
- işgüzar səfərlərə xərclər: milyard vahid milli valyuta ilə işgüzar səfərlərə xərclər, milyard ABŞ dolları ilə işgüzar səfərlərə xərclər, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin

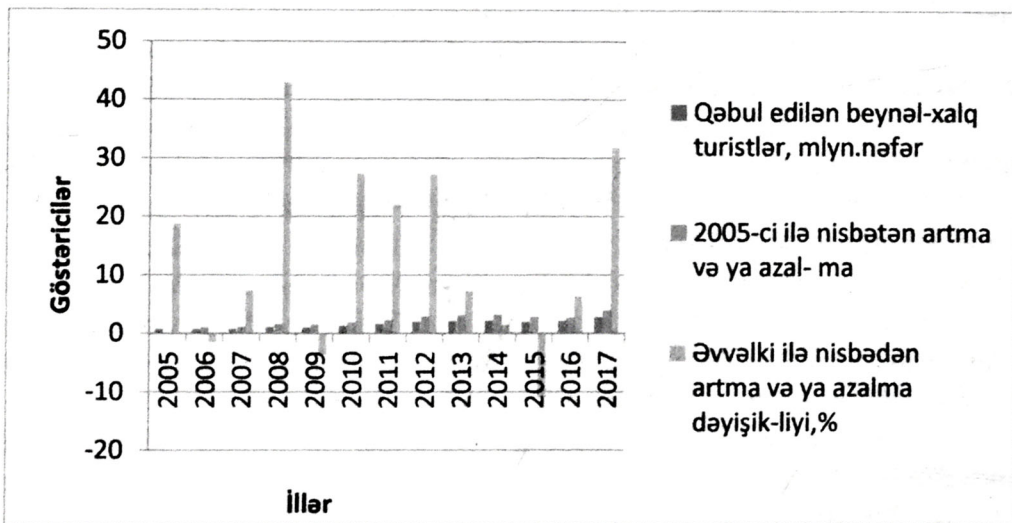

sabit qiymətlərində işgüzar səfərlərə xərclər, faizlə real artım tempində işgüzar səfərlərə xərclər, faiz nisbətində işgüzar səfərlərə xərclər;

- turizmə dövlət xərcləri: milyard vahid milli valyuta ilə turizmə dövlət xərcləri, milyard ABŞ dolları ilə turizmə dövlət xərcləri, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin sabit qiymətlərində turizmə dövlət xərcləri, faizlə real artım tempində turizmə dövlət xərcləri, faiz nisbətində turizmə dövlət xərcləri;
- kapital qoyuluşu: milyard vahid milli valyuta ilə kapital qoyuluşu, milyard ABŞ dolları ilə kapital qoyuluşu, milyard ABŞ dolları ilə 2011-ci ilin kapital qoyuluşu, faizlə real artım tempində kapital qoyuluşu, faiz nisbətində kapital qoyuluşu;
- qəbul edilmə turizminin göstəriciləri: qəbul edilmələr, sənişin daşımaları, qəbul edilən turistlər, ölkə daxilində qəbul edilmə üzrə turizm xərcləri;
- göndərilmə turizminin göstəriciləri: göndərilən turistlər, sənişin daşımaları, göndərilən turistlər, ölkə daxilində göndərilmə üzrə turizm xərcləri.

Beynəlxalq gəlmə turizmi (gəcələyən ziyarətçilər)-12 aydan artıq olmamaqla onların adi yaşayış yerlərindən və səfər etdikləri ölkənin mənbəyindən ödənilən fəaliyyətin əsas məqsədi olmayan ölkəyə gələn turistlərin sayıdır [1]. Bu göstərici olmadıqda turistlər, səyahətçilər, gəmi səyahətində olan sənişinlər və gəmi heyətinin üzvlərinin sayı üzrə məlumatlar əsas götürülür. Göstəricinin yığım mənbələri və metodları müxtəlif ölkələrdə bir-birindən fərqlənir. Bəzi hallarda məlumatlar sərhəd xidmətləri statistikasından (polis, immiqrasiya xidməti və s.) götürülür və kadastr sorgusu ilə tamamlanır. Digər hallarda isə turistləri yerləşdirməklə məşğul olan təşkilatlardan götürülür. Bəzi ölkələr üçün gəlmə turizmində hava xətti vasitəsi ilə turistlərin gəlməsinə görə, digərlərində isə turistlərin gəlmə payı üzrə mehmanxanalarda yerləşdirilməsinə görə məhdudiyyətlər qoyulur. Hətta, bir sıra ölkələr xaricdə yaşayan öz həmvətənlərinin gəlməsinə də bu göstəriciyə aid edirlər. Müxtəlif ölkələrin gəlmə turizmi göstəricisi çox diqqətlə müqayisə edilməlidir, belə ki, göndərilən turistlərinin məlumatı ümumi səfərlərin sayına aid edilir, lakin səyahət edən insanların siyahısına aid edilmir. Beləliklə, müəyyən müddət ərzində bir neçə səyahət etmiş turist olduqda, bu halda o yeni gələn turist kimi hesablanmalıdır [İsmayılov, 2019: 33].

Azərbaycan respublikası üzrə 2005-2017ci illərdə qəbul edilən beynəlxalq turistlərin sayı dinamikası şəkil 2-də verilir [2].

Şəkil 2. Azərbaycanda beynəlxalq turistlərin qəbulu dinamikası

Qeyd: [2] məlumatları əsasında müəlliflər tərtib etmişdir

Məlumatların təhlili göstərir ki, müqayisə edilən illər ərzində ölkə üzrə qəbul edilən beynəlxalq turistlərin sayı 2007-2014-cü illərdə artım tendensiyasına malik olmuşdur. Lakin, 2006 və 2015-2016-cı illər ərzində bu tendensiya azalma meylinə olmuşdur. 2015-2016-cı ildə azalma tendensiyası bilavasitə turizm sektorunda əmək haqqı göstəricisinin bütün il boyu bərabər olmaması ilə izahlandırılı bilər. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, 2017-ci ildə dövlətin qeyri neft sektorunun ümumi iqtisadiyyatda xüsusi çəkisinin artırılması istiqamətində qəbul etdiyi düzgün qərarlar turizm sektoruna da şamil olmuş və beynəlxalq turistlərin sayı hətta 2013-2014-cü illərdən də yüksək olmuş və bu illər ilə müqayisədə 1,25-1,26 dəfə çox olmuşdur.

Həmçinin, 2017-ci illə müqayisədə 2018-ci ildə ölkəmizdə qəbul edilmiş beynəlxalq turistlərin sayı 5,7% artmış və 2,696745 milyon nəfər təşkil etmişdir. 2019-cu ildə isə bu göstərici 2017-ci ilə nisbətən 17,6% və ya 473,7 min nəfər; 2018-ci ilə nisbətən isə 11,25% və ya 320,8 min nəfər artıma malik olmuşdur.

Onu da qeyd edək ki, 2018-2019-cu illərdə ölkəmizdə qəbul edilmiş beynəlxalq turistlərin sayı 2014-cü illə müqayisədə müvafiq olaraq 1,24 və 1,8 dəfə yüksəlmişdir. Bu illər ərzində artım 0,552 milyon və 0,873 milyon nəfər təşkil etmişdir.

Xarici ölkələrə gedən Azərbaycan vətəndaşlarının sayında isə 2014-cü ilə nisbətən 2018-ci ildə 200,66 min nəfər, 2019-cu ildə isə 1323,4 min nəfər olmuşdur.

2005-ci illə müqayisədə ən yüksək artım 2013-cü, 2014-cü, 2017-ci, 2018-ci və 2019-cu illərdə olmuş və bu artım müvafiq olaraq 1,437 min nəfər; 1,467 min nəfər; 2,003 min nəfər; 2,019 min nəfər və 2019-cu ildə 2,3398 min nəfər təşkil etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 2015-2016-cı illərdə ölkəmizə gələn beynəlxalq turistlərin sayında 2014-cü ilə nisbətən müvafiq olaraq 12,69% və 2,13% azalma müşahidə edilmişdir. Azərbaycan respublikasında beynəlxalq turistlərin qəbulu və yerləşdirilməsində digər ölkələrlə müqayisədə heç bir problem olmamış, hətta mehmanxana və mehmanxana tipli yerləşdirmə müəssisələrində müvafiq dövrdə boş yerlərin də qaldığı qeyd edilmişdir.

Beynəlxalq turizm xərclərinin reyting sıralanması

Dünya ölkələrinin turizm sferasının inkişafında önəmli göstəricilərdən biri beynəlxalq turist axını hesab edilir. 2017-ci ildə cəmi 1,1 milyard beynəlxalq turist səyahət etmişdir və BMT-nin ÜTT-nin məlumatına əsasən bu göstərici ötən ilə nisbətən 7% çox olmaqla 70 milyon nəfər təşkil edir. UNWTO-nun qiymətləndirməsinə görə dünya turizminin bu artımı iqtisadiyyatın yüksəlməsini xarakterizə edir. Dünyada sürətlə inkişaf edən regionlar orta artım göstəricisi 8% olan Avropa və Afrika hesab edilir. Sürətlə inkişaf edən region göstəricisi Şimali Afrikada ötən illə müqayisədə turist axınının 13% artması ilə izahlandırılı bilər [12].

Qəbul edilən və göndərilən beynəlxalq turistlərin sayı əsasən Avropanın ərazisində yerləşmiş bir sıra ölkələrdə Avstriya, İsveçrə, Finlandiya, Danimarka, Almaniya, Türkiyə, Çexiya və s. konsentrasiya edilir ki, bu ölkələrdə də Şimali Amerika ölkələrinin çox sakinləri normal səyahət edir. Bu, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında müəyyən tarazlıq yaradır. Aşağı və orta gəlir səviyyəli ölkələr təxminən beynəlxalq turizm xərclərinin 30%-ni özündə cəmləşdirir [10].

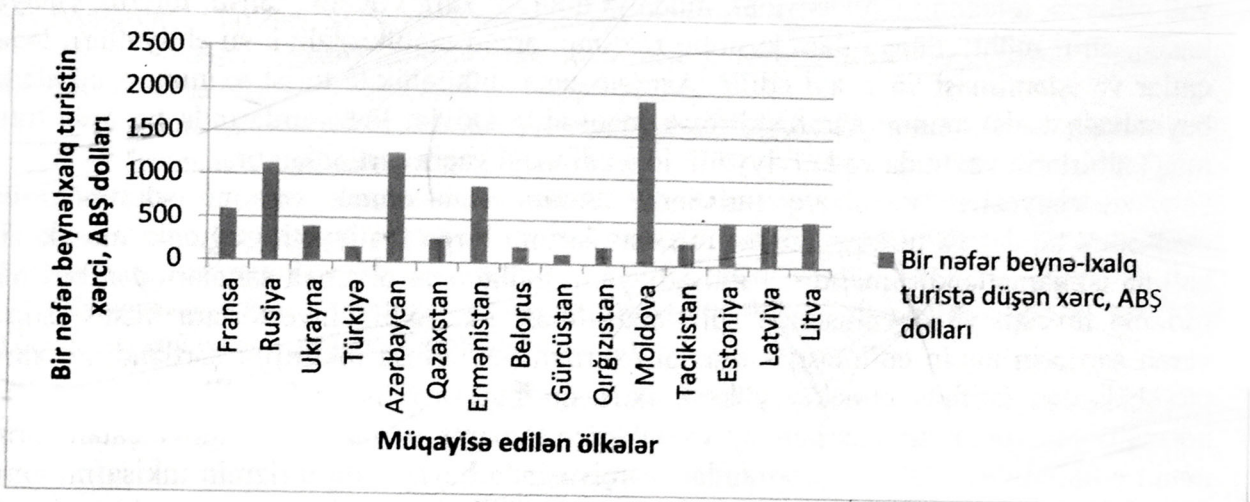
Turizm xidmətlərinin iri ixracatçılarına İspaniya, Fransa, İtaliya, ABŞ, Meksika, Tayland, Böyük Britaniya, idxalçılarına isə Türkiyə, Yaponiya, Sinqapur, Qonkonq, Çin və s. aiddir. Beynəlxalq turizm sferasında aktiv balansla malik olan ölkələr (Almaniya, ABŞ), nisbətən özlərinin daxili bazarlarında turizm xidməti səviyyəsi və dəyəri yüksək olduğuna görə, səyahətçiləri digər ölkələrə göndərir. 2017-ci ildə beynəlxalq turizm xərclərinin həcminə görə Çin (261,129 milyard ABŞ dolları), ABŞ (160,818 milyard ABŞ dolları),

Almaniya (87,423 mlyrd.ABŞ dolları), Böyük Britaniya (79,321 mlyrd.ABŞ dolları) və Fransa (49,024 mlyrd.ABŞ dolları) ilk pillələri ardıcıl olaraq bölüşürlər. Keçmiş sovetlər ittifaqı ölkələrində bu göstərici Rusiya Federasiyasında (27,652 mlyrd.ABŞ dolları), Ukraynada (5,323 mlyrd. ABŞ dolları), Azərbaycanda (2,593 mlyrd.ABŞ dolları), Qazaxıstanda (1,769 mlyrd.ABŞ dolları) və Estoniyada (1,297 mlyrd.ABŞ dolları) həcmində olmaqla müvafiq olaraq 9; 38; 58; 63 və 72-ci pillələrdə yerləşmişdir.

Müxtəlif ölkələrdə bir beynəlxalq turistə çəkilmiş xərclər şəkil 3-də verilmişdir.

Məlumatların təhlilinə əsasən beynəlxalq turizm xərclərinin çoxluğuna görə Moldova, Azərbaycan, Rusiya Federasiyası, Ermənistan və Fransa müvafiq ilk pillələrdə durur. Bu ölkələr sırasında ən az beynəlxalq turizm xərcinə Gürcüstan, Türkiyə, Belarus, Qırğızıstan, Tacikistan, Qazaxıstan və Ukrayna yerləşir. Gürcüstan və Türkiyəyə nisbətən ölkəmizdə beynəlxalq turizm xərcləri müvafiq olaraq 11,4 və 7,6 dəfə çoxdur. Bu göstərici Belarus, Qırğızıstan və Ukraynaya nisbətən 6,7; 6,3 və 3,2 dəfə çoxdur.

Şəkil 3. Beynəlxalq turizm xərcləri, ABŞ dolları / nəfər
Qeyd: [2] məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Beləliklə, ölkəmizdə son dövrlərdə turizmin inkişaf etdirilməsi istiqamətində göstərilən cəhdlərə baxmayaraq hələlik turizm məhsulları və xidmətlərinin xərcləri olduqca yüksək səviyyədədir. Hətta, turizm sferası normal inkişaf edən İtaliya, Meksika (3,4 dəfə), İspaniya (4,9 dəfə), Malayziya (3,2 dəfə), Tayland (3,7 dəfə) ölkələri ilə müqayisədə ölkəmizdə bu göstəricinin xərcləri çoxdur. Azərbaycana bütünlükdə turist axınını, o cümlədən beynəlxalq turist axınını sürətləndirmək məqsədilə Dövlət Proqramlarında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsini vacib şərtlərdən hesab edirik.

Aparılan tədqiqatdan belə bir fikir formalaşdırmaq olar ki, Azərbaycana beynəlxalq turist axınını sürətləndirmək məqsədilə dövlət və turizm sferası müəssisələri birgə fəaliyyət çərçivəsində işlərini aşağıda qeyd edilən məsələlərin həllinə yönəltməlidirlər:

- iqtisadiyyatın mühüm və əlverişli sahələrindən biri olan turizmə xarici və daxili investisiya qoyuluşunun sürətləndirilməsində investora stimullaşdırıcı şərtlərin təmin edilməsi;
- ölkəmizdə müxtəlif turizm növlərinin inkişafını şərtləndirən xarici təcrübənin tətbiqi yolu ilə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb edilməsi, bu sahədə normativ-hüquqi aktların hazırlanması və onlardan səmərəli istifadə şərtlərinin əlçatan olması;
- Dövlət proqramları çərçivəsində turizm sferasının inkişafını təmin edən yeni

layihələrin hazırlanması və tətbiq edilməsi üçün xüsusi kreditlərin ayrılması; beynəlxalq turizm xərcləri aşağı olan ölkələrin təcübəsinə əsaslanan iqtisadi inteqrasiya aktivlərinin ölkəmizdə bu sferanın formalaşması və inkişafına cəlb edilməsi və s.

Nəticə

Beynəlxalq turist münasibətləri kompleks şəkildə həyata keçirilir, onlar dövlətlərarası münasibətlərə təsir göstərir, beynəlxalq ictimai hüquq normalarını tənzimləyir. Turizmin inkişafına təkan verən əsas və həlledici amillərdən biri ölkəyə beynəlxalq turist axınının cəlb edilməsinin sürətləndirilməsidir. Beynəlxalq turizmin səmərəli inkişaf etdirilməsi dövlətlərarası müqavilə münasibətləri əsasında həyata keçirilir.

Dünya ölkələrinin reytingi bir sıra müəyyənləşdirilmiş göstəricilər, o cümlədən ölkələrin iqtisadiyyatı, demoqrafiya, energetika, torpaq resursları, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, səhiyyə, telekommunikasiyalar, müdafiə qüdrəti, xarici ticarət, təhsil, turizm, cinayətkarlıq, ətraf mühit, dünya üzrə kasıblıq reytingi, ərzaq təhlükəsizliyi, su ehtiyatları, tədqiqatlar və işlənməsi və s. aid edilir. Azərbaycana bütünlükdə turist axınını, o cümlədən beynəlxalq turist axınını sürətləndirmək məqsədilə Dövlət Proqramlarında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin vaxtında və kefyiyyətli icra edilməsi vacib şərtlərdəndir.

Azərbaycana beynəlxalq turistlərin axınını cəlb etmək və onu sürətləndirmək məqsədilə dövlət və turizm sferası müəssisələrinin birgə fəaliyyəti aşağıdakı məsələlərin həllinə istiqamətləndirilməlidir: - iqtisadiyyatın mühüm və əlverişli sahələrindən biri olan turizmə investisiya qoyuluşunun sürətləndirilməsi məqsədilə investorlara xüsusi stimullar verən şərtlərin təmin edilməsi; - müxtəlif turizm növlərinin inkişafını şərtləndirən xarici təcrübələrdən istifadə etməklə yüksək ixtisaslı mütəxəssislər cəlb edilməsi, bu sahədə normativ-hüquqi aktlar hazırlanmalı və onlardan səmərəli istifadə şərtlərinin əlçatan olması təmin edilməlidir; - Dövlət proqramları çərçivəsində beynəlxalq turizmin inkişafını təmin edən və strateji cəhətdən əlverişli hesab edilən layihələrin hazırlanması və tətbiq edilməsi üçün xüsusi kreditlərin ayrılması; - beynəlxalq turizm xərcləri aşağı olan ölkələrin təcübəsinə əsaslanan iqtisadi inteqrasiya aktivlərinin ölkəmizdə bu sferanın formalaşması və inkişafına cəlb edilməsi və s.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. “Turizm haqqında” Azərbaycan respublikasının qanunu. Bakı. 1999
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycan Statistik göstəriciləri. Bakı. 2018, 814 s.
3. Turizm_sənayesinin_inkişafına_dair_strateji_yol_xəritəsi.pdf
4. İsmayılov V.İ. Azərbaycanda turist rekreasiya klasterinin formalaşmasının aktual problemləri. Əmək Sosial Münasibətlər jurnalı. Bakı. 2018. №9, səh. 85-91
5. İsmayılov V.İ. Turizmin iqtisadiyyatı. Bakı: İndiqo. 2019, 397 s.
6. Kostin K.B., Man Li. Development of criteria and methods for assessing the effectiveness of international tourism activities. Journal of international economic affairs. 2019, №9, pp. 540-553
7. Kostin K.B., Berezovskaya A.A. Current state and prospects of development of the world electronic business. // Russian entrepreneurship. 2017, №24, pp. 4071-4086
8. Lavrova T.A. Analysis of international tourism development tendencies in modern conditions. St. Petersburg economic journal. 2017. pp.6-17
9. <http://www.mfa.gov.az/files/file/44.pdf>
10. <https://knoema.ru/atlas/matrix>
11. <https://knoema.ru/atlas/topics/>
12. http://uchebnikirus.com/turizm/mizhnarodniy_turizm_i_sfera_poslug_malska_mp/

geografiya_svitovih_turistskih_potokiv.htm

13.http://internationalinvestment.biz/tourism/70-v-2017-godu-chislo-turistov-sovershivshih-mezhdunarodnye-poezdki-vyroslo-na-70-millionov.html

**Айгюнь Самедова
Ульвия Халилзаде**

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ НА ОСНОВЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ МАТРИЦЫ ОХВАТА

Резюме

Изучены вопросы ускорения привлечения международного туристского потока, стимулирующего развитие туризма в Азербайджане, и оценки рейтинга стран на основе показателей матрицы охвата.

Отмечено выполнение ряда мероприятий, направленных на ускорение международного туристского потока, даны практические результаты и предложения.

Цель – определение направлений повышения уровня международного туризма в Азербайджане на основе показателей матрицы охвата.

Методология – в исследовательской работе использованы методы построения системы сравнительных и аналитических показателей.

Результат – на основе показателей матрицы охвата исследованы вопросы оценки рейтинга стран, определен рейтинг Азербайджана в этом направлении и даны соответствующие предложения по его повышению.

Ключевые слова: международный туризм, развитие, факторы, международный туристический поток, рейтинг, повышение

**Aygun Samadova
Ulviya Xalilzada**

INCREASING THE LEVEL OF INTERNATIONAL TOURISM IN AZERBAIJAN BASED ON THE INDICATORS OF THE COVERAGE MATRIX

Summary

The issues of accelerating the attraction of the international tourist flow, stimulating the development of tourism in Azerbaijan, and evaluating the rating of countries based on the indicators of the coverage matrix were studied.

The implementation of a number of measures aimed at accelerating the international tourist flow was noted, practical results and proposals were given.

Purpose – determination of directions for increasing the level of international tourism in Azerbaijan based on the indicators of the coverage matrix.

Methodology – the research paper uses methods for constructing a system of comparative and analytical indicators.

Findings – based on the indicators of the coverage matrix, the issues of assessing the rating of countries are studied, the rating of Azerbaijan in this direction is determined and appropriate proposals for its improvement are given.

Keywords: international tourism, development, factors, international tourist flow, rating, promotion

Daxil olub: 15.01.2021